LIMBĂ LITERARĂ

ASPECTE ALE LIMBII ŞI STILULUI LUI MATEI CARAGIALE

DE

PAUL LĂZĂRESCU

Analiza problemelor de conţinut ale operei lui Matei Caragiale descoperă pe scriitorul realist cu vădită atitudine critică faţă de societatea pe care o descrie. Ne referim în primul rînd la *Craii de Curtea-Veche*, romanul societăţii disolute bucureştene din anii 1910—1912, adică al acelui Bucureşti care „rămăsese credincios vechii sale datini de stricăciune" [1].

Urmărind aspectele caracteristice ale limbii lui Matei Caragiale, nu putem face abstracţie de conţinutul operei, căci numai în lumina epocii descrise, a personajelor prezentate, a participării sufleteşti a scriitorului la evenimentele care se succed, faptele de limbă şi stil prezintă interes.

Ceea ce izbeşte de la început în lectura operei lui Matei Caragiale este bogăţia lexicală, aglomerarea de termeni contrastanţi într-o sinteză strict personală [2].

Una din condiţiile specifice limbii prozei artistice este o mai mare libertate în folosirea elementelor de vocabular [3]. Matei Caragiale nu face restricţii în întrebuinţarea cuvintelor. Dimpotrivă, pentru a evoca cu maximum de precizie imaginile, întrebuinţează toate denumirile particulare, adică uzează de forme arhaice, exotice, tehnice, populare etc. Sfera

[1] Matei I. Caragiale, *Opere*, ed. Perpessicius, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1936, p. 96. Toate trimiterile următoare se referă la această ediţie.
[2] Cf. acad. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Ed. Contemporană, 1941, p. 363.
[3] Cf. Gustave Lanson, *L'art de la prose*, Paris, 1909, p. 228.

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

lexicală a lui Matei Caragiale ne apare ca una din cele mai întinse și variate din literatura noastră. De aceea vom analiza lexicul lui grupîndu-l pe diverse categorii, fără însă a alcătui un glosar complet al operei, ci numai în scopul prezentării elementelor caracteristice.

Pentru a alcătui atmosfera epocii și mediului acțiunii din *Craii de Curtea-Veche* (ca și din celelalte scrieri), revin cu insistență, ca o necesitate a evocării, termenii de origine turcă și neogreacă.

Turcisme: *baldîră* (femeie grasă), *başca* (separat, în afară de), *belea* (supărare, necaz, încurcătură), *bezevenclîc* (șmecherie), *boiu* (talie, statură), *bidineaua* (cîntec turcesc), *cacialma* (tragere pe sfoară), *calp* (fals), *calpuzan* (falsificator), *cealma* (turban), *chervan* (car mare pentru transport), *ciampara* (cîntec turcesc), *chiolhan* (chef, banchet, veselie), *ciohodar* (lacheu, slugă), *conabiu* (roșu închis, vișiniu), *cucă* (căciulă de catifea aurită, împodobită cu pene de struț, pe care o dăruia sultanul domnului, la urcarea pe tron), *culă* (boltă, turn), *ciufut* (sgîrcit), *dalhauc* (lingău, parazit), *geamale* (pocite), *geamlîc* (perete format din geamuri), *ghiul* (scul, țesătură), *ghiurghiuliu* (trandafiriu), *giolar* (cel care joacă arșice), *hagialîc* (pelerinaj), *huzur* (belșug), *indrușaim* (plantă de podoabă cu flori frumoase și miros plăcut), *işlic* (glugă), *levent* (voinic, zdravăn), *maneaua* (cîntec turcesc), *marda* (lepădătură, pleavă), *masala* (faclă), *matofit* (hodorogit, uzat), *mehenghi* (șiret, viclean), *miambal* (candel), *năstrape* (căni, pocale), *nuri* (farmece), *paceaură* (otreapă), *parmaclîc* (balustradă), *pescheș* (dar, cadou), *sîngeap* (roșu închis), *schembea* (drob de miel), *soitar* (bufon, caraghios), *surguciu* (egretă), *șiboi* (micșunea), *toptangiu* (angrosist), *topuz* (sceptru, insemn), *ursuzluc* (necaz, rea dispoziție), *zaifet* (ospăț, petrecere), *zurba* (răscoală).

Grecisme: *arhon* (domn, boier), *cănăvăț* (țesătură din lînă), *catart* (catarg), *clironomie* (moștenire), *diată* (testament), *ipistat* (subcomisar), *left* (medalion, ban de aur), *meremetisi* (repara), *neramzi* (portocali) *pantahuză* („a umbla cu pantahuza", a se duce din casă în casă, a colporta știri defăimătoare), *paraferne* (averea femeii în afară de zestre), *pardos* (leopard), *schiros* (cancer), *zgripțor* (pajură), *zuliar* (gelos).

Multe dintre cuvintele înșirate mai sus au ieșit din uz și astăzi nici nu mai sînt înțelese. Readucerea lor însă în paginile lui Matei Caragiale, ca mijloc de a evoca epoca, reprezintă un procedeu stilistic important. Dar lexicul lui nu se caracterizează numai prin aceste cuvinte de origine turcă sau neogreacă, ca singur mijloc de evocare a trecutului. Se poate enumera altă categorie de cuvinte învechite, de diferite origini, folosite în același scop:

bez (afară de, orig. sl.), *băsni* (a povesti, a pălăvrăgi, orig. sl.), *caretă* (trăsură, orig. it.), *căvălării* (ordine, decorații, orig. lat.), *gvardie* (gardă, orig. rus.), *herb* (stemă, orig. polon.), *lentă* (cordonul unui ordin,

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

orig. rus.), *racherie* (cîrciumă, derivat de la *rachiu*), *sameș* (casier, administrator financiar, derivat de la *samă*, cf. *vameș* de la *vamă*), *stepenă* (semn, rang, orig. sl.), *tartane* (soi de vase maritime), *tractir* (birt, cîrciumă, orig. rus.), *urdie* (formă veche pentru *hoardă*), *vistavoi* (ordonanță, orig. rus.), *valtrap* (cioltar, țesătură ce se pune pe spinarea unui animal, orig. rus.).

O altă categorie importantă o formează elementele populare și regionale.

Elemente populare : *aurfaur* (bijutier), *burhai* (ceață rară după ploaie), *cadră* (ramă), *chimiță* (caraghios, nebun), *chițimie* (cocioabă, odăiță mică de tot), *ciobi* (sparge, știrbi), *cioclovină*, *cocoșneață* (termeni peiorativi pentru *cocoană*), *dauri* (compus din *de* + *aur*), *fleorțăi* (a vorbi degeaba, aiurea), *frichini* (a freca), *iasmă* (nălucă, vedenie uricioasă, femeie foarte slabă), *licuri* (a luci, a străluci), *marțafoi* (netrebnic), *misie* (misiune), *năvîrlii* (năbădăi), *osîrdie* (ardoare, zel), *ostoi* (a liniști), *periple* (întîmplări), *policar* (degetul mare de la mînă), *polog* (baldachin, așternut), *pui* (a înmulți), *rișcar* (cel care joacă rișcă), *rostui* (a face rost), *scîrnă* (murdărie), *scorboli* (a căuta, a cerceta), *socri* (a cicăli), *șlampătă* (femeie neglijentă și murdară), *teșmeni* (a ului), *turbă* (turbare), *țingău* (gură-cască), *uitătură* (privire), *ușarnic* (vagabond), *vaer* (vaiet), *zălogi* (a amaneta), *zăticni* (a deranja).

Elemente regionale (muntenisme) : *aciola* (a aciua, a oploși), *boboșat* (bulbucat), *cășuna* (a prinde necaz pe cineva), *cîrcotă* (ceartă), *clină* (povîrniș, coastă), *dăula* (a istovi), *dîrdoră* (poftă, ardoare, foc), *găman* (mîncăcios), *hărtăni* (a sfîșia), *încăibăra* (a se lua la ceartă), *îngăla* (a murdări), *peș* (pieziș), *prefira* (a răspîndi), *scălămbăi* (a strîmba), *surchidi* (a hăitui), *vîlnic* (un fel de fotă largă, alcătuită din două bucăți, lucrată încrețit ca fusta), *zăbranic* (crep, țesătură), *zăcaș* (leneș, trîndav).

Cînd mijloacele vorbirii obișnuite a personajelor lui Matei Caragiale încetează să mai fie întrebuințate și scriitorul vorbește în numele său, descoperim o altă categorie și anume aceea a neologismelor savante : *cavale* (cai), *conceda* (acorda), *laboare* (muncă), *peripatetician*[1] (care urmează doctrina lui Aristotel), *selbă* (pădure), *sibarit* (voluptos, moleșit) *venust* (pur), *vil* (abject, josnic).

Trebuie să subliniem caracterul căutat al acestor termeni. Numărul neologismelor crește simțitor dacă extindem sfera cercetării lexicale la toate scrierile lui Matei Caragiale : *abandon*, *afecționa*, *anomalie*, *aroga*, *bail*, *celibat*, *eclera*, *electiv*, *facilitate*, *ignar*, *impostură*, *inalienabil*, *lezat*, *necroze*, *neofit*, *pasemente*, *precar*, *pueril*, *pietate*, *prohibit*, *transmisibilitate* etc.

---

[1] Derivat de la *peripatetici*, acei filozofi din antichitate care făceau parte din școala lui Aristot și care s-au numit astfel, fiindcă filozoful grec învăța pe discipolii săi plimbîndu-se printre coloanele (gr. *peripator*) clădirii ; de aici prin extindere expresia lui Matei Caragiale „cutreierînd calmi peripateticieni".

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

Din expunerea acestor categorii se poate observa cu destulă uşurinţă bogăţia şi varietatea lexicului operei lui Matei Caragiale. De la cuvîntul periferic, trivial, la neologismul corespunzător noţiunii abstracte, toate categoriile îşi fac loc pentru a ilustra mai bine ideile şi imaginile scriitorului. Iată un context în care se poate urmări alăturarea termenilor din diversele categorii menţionate :

„Femeile ce slujiseră de matcă — greaca ursuză şi sanchie clocindu-şi cu gura încleştată lunga dambla între hîrdaiele de neramzi şi de gazii, sîrba haină şi dîrjă care, pe patul morţii, scuipase grijania în barba popii şi-şi dase sufletul blestemîndu-şi copiii, braşoveanca zăcaşă şi fătarnică roasă de schiros şi de pizmă — înveninaseră mai mult acel sînge bolnav, îi sporiseră funesta zestre de racile şi de beteşuguri, dar ascuţiseră totdeodată şi deşteptăciunea celor născuţi dintr-însul, acea stearpă deşteptăciune, nesănătoasă şi ea poate, care atinsese o aşa înaltă stepenă de agerime la vlăstarul cel din urmă" (p. 99).

Matei Caragiale este printre puţinii scriitori care fac loc în literatura noastră elementului argotic şi periferic. Denunţarea viciului şi a corupţiei motivează prezenţa cuvîntului trivial, repulsiv. Pentru alcătuirea biografiei personajelor sale autorul nu face economie de date. Gore Pirgu este un *giolar* (cel care joacă arşice), *rişcar* (cel care joacă rişca), *slujnicar* (cel care face dragoste cu slujnicile), *codoş* (mijlocitor între femei şi bărbaţi în scop de desfrîu), *măsluitor* (cel care trişcază la jocul de cărţi), un *chimiţă* (caraghios, nebun) *cu suflet de hengher şi de cioclu, cu mutră obraznică de marţafoi* (netrebnic), *o lichea fără seamăn şi fără pereche*. Denumirile noţiunii „femeie uşoară" capătă în limbajul periferic al personajelor lui Matei Caragiale o mare dezvoltare. Începînd cu popularul *muiere*, trecînd la neologismul compromis *damă*, la turcescul *cadînă*, întîlnim : *armăsăroaice, cocoşneţe, cotoşmane, marcoave, otrăvuri, paceaură, paparudă, putoare, pupuică, rable de pripas, răsuflătură, şlampătă, ştoalfă, trezitură* etc. Verbe ca *fleorţăi* (a vorbi degeaba, aiurea), *îmbăloşa* (a umple de bale), *îngăla* (a murdări), *scălămbăi* (a strîmba), formule expresive ca *a-ţi face capul ciulama, îţi sună coliva* (sinonime respectiv cu *a-ţi face capul calendar* şi *îţi sună ceasul morţii*), sînt numai puţine exemple spicuite din paginile lui Matei Caragiale.

Limbajul argotic propriu-zis intervine atunci cînd cuvîntul este folosit direct de Pirgu :

„ — „La mai mare solzoşia ta", se închină cu temenele, „al nostru eşti. Umbli să-ţi laşi laptii cu folos. Bre, cum te mai înfigeai în undiţă la Masinca, o luaseşi pe coarda razachie, cu sacîz dulce, uşor. Ce pramatie ; faci pe cocoşu, cotoi mare dumneata. Ei, dar ai de învăţat încă multe ; eşti junic ; ca să le fii pe plac maimuţelor trebuie să fii porc, şi cu şoriciul gros. Şi mai ales nu tîrnosi mangalul că te usuci ; de ţi-a mirosit cumva

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

a pagubă, împinge măgarul mai departe ; știi vorba : malac să fie că broaște ... Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbecește, ca pînă de iarnă să te văz crap îmblănit" (p. 165).

Solzoșia ta, formulă de adresare cu aspect reverențios, dar în realitate formulă ironică și disprețuitoare, prin care se face aluzie la faptul că personajul respectiv este întreținutul unei femei ușoare (cf. termenul argotic *pește* „tînăr întreținut de o femeie mai în vîrstă").

Umbli să-ți lași lapții cu folos, „umbli să profiți".

Te înfigeai în undiță la Masinca, căutai să intri în grațiile Masincăi s-o cucerești, erai prada momelilor ei.

A o lua pe coarda razachie, cu sacîz dulce, ușor, a face pe sentimentalul, conștient astfel de izbîndă în cucerirea personajului feminin.

Ești junic, ești tînăr și lipsit de experiență în comportarea cu femeile.

Maimuțelor, femeilor.

Nu tîrnosi mangalul, nu pierde vremea fără să profiți (cf. expresia argotică *nu arde gazul*).

Să te văz crap îmblănit, aceeași aluzie la faptul că personajul va deveni un întreținut (cf. termenul argotic *pește*) ; *îmblănit*, îmbrăcat din veniturile femeii.

Malac să fie că broaște ..., aluzie la zicala „lac să fie că broaște sînt" ; expresia argotică are sensul : bărbat să fie că femei sînt ...

Această imoderație verbală nu definește vreo dispoziție a lui Matei Caragiale pentru expresia vulgară, trivială, ci are o funcțiune critică pe care expresia decentă n-ar fi putut-o suplini cu același rezultat. Căci prezentarea desfrîului și a descompunerii societății din *Craii de Curtea-Veche* n-ar fi fost tot atît de profundă dacă autorul ar fi lipsit-o de cruzimea și virulența expresiei.

O altă notă caracteristică lexicului lui Matei Caragiale este tendința de a forma cuvinte sau de a folosi anumite derivate. Întîlnim o serie de cuvinte compuse ca : *cavaleri-guarzi*, *paraclis-arzător*, *proviant-maistru*, *soare-apune*, *strejinopți*. (Interesant este, mai cu seamă, exemplul ultim care, deși formație compusă din două substantive, are valoare și flexiune adjectivală : „în jurul nostru foiau și forfoteau jivinele strejinopți ale orașului"[1]). De asemenea observăm deasa folosire a verbelor formate de la substantive cu prefixul *în(m)* — (*îmbăloșa*, *împîcli*, *încercăna*, *încoma*, *înfrigura*, *înroura*, *înstela*, *înstema*, *învolbura*, *învolta*), sau a formațiilor verbale de la teme substantivale și adjectivale de felul lui *codi*, *cercui*, *cuiba*, *gerui*, *perdelui*, *prileji*, *rostui*, *socri*, *spuma*, *tărbăci*, *viori*, *viteji*.

---

[1] Acad. Iorgu Iordan în *Limba română actuală*, Iași, 1943, p. 225, crede a fi o formație după modelul german *Wachtmeister* (cf. ardelenismul *strajamester*). Ținîndu-se seamă însă de capacitatea mare de inventivitate lexicală a lui Matei Caragiale, este posibil ca acest compus să fi apărut independent de modelul german.

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

Un alt fapt demn de remarcat este întrebuințarea superlativului absolut format din *mult* + *pozitivul* : *mult bătrîn*, *mult duios*, *mult mîndre*, *mult înalte*, *mult bogat* etc. Forma aceasta are astăzi o mare răspîndire mai ales în graiul muntenesc. Ea apare și în textele vechi, chiar în cele din secolul al XVI-lea[1]. La sfîrșitul secolului trecut acest superlativ îl găsim și în scrierile artistice. (Cf. Eminescu, „*mult bogat* ai fost odată, *mult* rămas-ai tu *sărac* !").

În sfîrșit, pentru întregirea tabloului lexical sînt interesante unele fonetisme și forme regionale sau arhaice : *bunioară*, *mă consolă* (ind. prez. 3 sg.), *dania*, *dănțuitoare*, *deterăm* (pf. s. 1 pl.), *dîrj*, *doftor*, *estind*, *fantasia*, *fermec*, *flacări*, *jicni*, *mosafiri*, *nedomerirea*, *se oglindă* (ind. prez., 3 pl.), *sorțit*, *troiane*, *tutulor*, *țifru* etc.

Dacă pînă aici am urmărit varietatea și bogăția lexicală, nu mai puțin interesant este de urmărit felul în care Matei Caragiale îmbină aceste elemente lexicale în construcții sintactice. Scriitorul trece adeseori peste normele lingvistice tradiționale, introducînd în domeniul sintaxei numeroase inovații. Semnalăm, bunăoară, cazul prepozițiilor unde constatăm inovații în întrebuințarea lor :

prep. *în* în locul prep. *cu* : „din belșug bătute *în* safire de Ceylan, numai *în* safire de Ceylan" p. 50.

prep. *de* în locul prep. *pentru* : „am *de* Berlin mare slăbiciune" (p. 35), „tovarășul nedespărțit al lui Pașadia, *de* care aveam o evlavie nemărginită" (p. 66), „căci dacă *de* Pașadia aveam evlavie, *de* Pantazi aveam slăbiciune" (p. 81), „slăbiciunea ce-am avut *de* asemenea ființe" (p. 85).

Folosirea unor astfel de construcții, mai ales că ele apar în vorbirea scriitorului nu a personajelor, ne-ar îndemna să credem că ne aflăm în fața unei influențe străine. Compararea textului cu prima versiune publicată în *Viața românească* (anul XIII, nr. 8, august, 1921) unde se folosesc construcțiile firești cu prep. *cu* și respectiv *pentru*, ne trezește însă îndoială. Înlocuirea prepozițiilor firești *cu* și *pentru* prin *în* și *de* este făcută în mod conștient de către Matei Caragiale, este o intervenție voluntară pe primul text.

Tendința de a nu respecta regulile topicei obișnuite se remarcă ușor în paginile scriitorului. Așezarea cuvintelor prezintă numeroase particularități care contribuie la crearea farmecului limbii lui Matei Caragiale. Autorul caută cu minuțiozitate locul fiecărui cuvînt în frază, pentru a exprima prin o anumită așezare a cuvintelor starea sufletească respectivă și totodată pentru a da frazei sale rezonanță și muzicalitate.

Inversiunile cele mai frecvente privesc poziția atributului : „*ciudatul prieten*", „vorbea cu *păgînească evlavie*" „cotropiți de *veninoasă verdeață*",

[1] Cf. Acad. Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1956, p. 132.

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

„*înflorite poene*", „deasupra *negrelor prăpăstii*", „ne fermeca *lina tăcere*", „*albul răsfăţ*", „*verdea întunecime*", „*tainica pierzanie* a nopţilor", „străbăteam *sumbre meleaguri*" şi „*rîpoase singurătăţi*".

Pentru Matei Caragiale principala preocupare este combinarea şi aranjarea cuvintelor în aşa mod, încît nu numai sensul lor să traducă gîndurile sale, ci însăşi muzicalitatea, armonia interioară a frazei să le sugereze. Din această cauză limba lui Matei Caragiale relevă un aspect cu totul particular. Arhitectonica construcţiilor trădează un meşter al cuvîntului, trădează permanenta grijă a autorului pentru forma expresiei. Matei Caragiale este un calofil :

„E o seară prea frumoasă, Domnule, o seară de basm şi de vis.

Asemenea seri se întorc zice-se, de demult ; în taina lor le plăcea meşterilor celor vechi să întruchipeze unele legende sacre, rareori însă penelul celor mai iscusiţi chiar a izbutit să le redea umbra limpede în toată albastra-i strălucire. E seara izgonirii Agarei, seara fugii în Egipt. Pare că fascinată vremea însăşi îşi contenește mersul. Şi în văzduhul fluid nici o adiere, în frunzişuri nici un murmur, pe luciul apei nici un fior"... (p. 87).

Limba lui Matei Caragiale dă impresia unei limbi căutate, a unei limbi lucrate cu o minuţie meşteşugărească a detaliilor, împinsă uneori pînă la artificialitate :

„Să fi avut un scop stăruinţa încăpăţînată cu care îşi perdeluia scurtul lui trecut şi viaţa de toate zilele se putea prea bine, era însă, o spun iarăşi, atîta mîndrie în privirea lui, ce pururi nepăsătoare de ce se petrecea pe pămînt, arăta a se pierde aiurea, în depărtările unei lumi de vis, încît ar fi făcut să se risipească orice umbră de neîncredere sau de bănuială" (p. 42).

Cînd lumea desfrînaţilor nu mai este prezentă, cuvîntul obscen şi vulgar nu-şi mai găseşte loc în paginile lui Matei Caragiale. Descoperim în schimb, minunate descrieri de călătorie prin istoria şi literatura mai tuturor ţărilor şi veacurilor, peregrinări imaginare pe mările elene şi latine, pe întinsul oceanului paşnic, prin pădurile întunecoase ale Amazonului. Aceste pagini dezvăluie alte posibilităţi şi alte mijloace stilistice.

Matei Caragiale este un desăvîrşit pictor al serii, al mării, al florilor, al interioarelor. Capacitatea sa de a sugera culorile prin invocarea elementelor care amintesc nuanţele şi tonurile naturale, formează unul din principalele sale procedee. Astfel, postavul are faţa *iască*, mătasa e *şofranie*, rochia de lastră *nerămzie*, părul *morcoviu* sau ca *mierea arsă*, lumina unei zile de toamnă e *chihlibărie*. Culorile sînt deci sugerate de elementele naturale din lumea vegetală sau minerală care prezintă cea mai mare varietate de tonuri şi nuanţe. E remarcabil gustul rafinat cu care îmbină culorile : „În lungile mante, cu paloşul la coapsă şi cu cruce pe piept şi afară de

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

scarlatul tocurilor, înveșmîntați și împănoșați în *aur și verde, verde și aur*, așteptam ca surghiunul nostru pe pămînt să ia sfîrșit" (p. 186). Împerecherea aceasta a unei culori cu aurul, metalul care sugerează el însuși o culoare, o găsim folosită ca un procedeu stilistic : „Astfel, cînd trecînd pragul posomoritului salon Mihnea trase după el ușa, totul era acolo numai *aur și negru* ; *negru și aur*" (p. 242).

La „belșugul de abanos și de mahon", „de mătăsării, de catifele și de oglinzi" în descrierea decorului, Matei Caragiale adaugă aroma mirodeniilor și mireasma florilor de tot felul : *gazii, liliaci, neramzii, orhidee, tiparoase, trandafiri, tufănici.* O singură frază adună atîta floare încît capătă culoare : „*Mușețelul* și *nalba* năpădeau curțile, pretutindeni *leandri, rodii, lămîiță*, la ferestre se înghesuiau ghivecile de *garoafe*, de *mușcate*, de *cercelușI*, de *indrușaim*, de *șiboi*" (p. 120).

Aceste aglomerări de culori și esențe, arta de a întovărăși cuvintele și de a trezi imaginile, contribuie la strălucirea stilului lui Matei Caragiale. La acestea se mai adaugă muzicalitatea, arhitectonica frazei. Prin simetria determinărilor, a accentuării lor, contextul sugerează uneori muzica însăși :

„Lăutarii nu uitară să cînte acel vals *domol*, care era una din slăbiciunile lui Pantazi, valsul *voluptos* și *trist* în legănarea căruia pîlpîia, *nostalgică* și *sumbră* fără sfîrșit, o patimă așa *sfîșietoare* că însăși plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferința. De îndată ce coardele încălușate porniseră să îngîne *amara* destăinuire, întreaga sală amuțise. Tot *mai învăluită, mai joasă, mai înceată*, mărturisind *duioșii și dezamăgiri, rătăciri și chinuri, remușcări și căințe*, cîntarea înecată de dor se îndepărta, se stingea, suspinînd pînă la capăt, *pierdută*, o prea tîrzie și *zadarnică* chemare" (p. 188).

Întregul pasaj e dominat de sugerarea insinuantă a melodiei valsului, cu adînci rezonanțe pe plan moral.

În primul rînd forța de evocare este augmentată de reluarea termenului vals (*vals domol, valsul voluptos și trist*, apoi prin perifrazele *amara destăinuire, cîntarea înecată de dor*) care corespunde în muzică temei pe care se brodează diversele variațiuni. În al doilea rînd, forța de evocare este augmentată de calitatea și modul de dispunere a diverselor determinări.

În prima frază determinările sînt dispuse într-o perfectă simetrie. Astfel accentul de insistență cade pe primul atribut *domol*, apoi în interiorul frazei pe atributul dublat *voluptos și trist* și pe dubla complinire *nostalgică și sumbră*, iar la sfîrșitul frazei pe atributul *sfîșietoare*. (Adică : 1, 2, 2, 1).

În ultima frază procedeul formal e schimbat. Fraza începe prin determinări (triplu atribut adjectival *mai învăluită, mai joasă, mai înceată*,

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

urmat de un multiplu de două compliniri (3 × 2) exprimate prin substantive abstracte împerechiate ritmic, *duioșii și dezamăgiri, rătăciri și chinuri, remușcări și căințe*) după care urmează subiectul, predicatul etc. În sfîrșit verbele care urmează sînt și ele dispuse în așa fel încît caracterul dinamic al mișcării este atenuat treptat, într-o gradație descendentă (*se îndepărta, se stingea, suspinînd, pierdută*).

Este interesant de relevat paralelismul dintre ceea ce sugerează determinantele așezate într-un perfect descrescendo, și ceea ce evocă verbele din fraza finală, atenuarea mișcării. Există o armonie deplină între conținut și formă, care dă întregului pasaj impresia unei melodii ce se pierde în depărtare.

Alte efecte de stil sînt scoase prin repetarea unui cuvînt în frază, pentru a sugera insistența unui gînd sau a sublinia o anumită nuanță afectivă : „Tot timpul se gîndea la *dînsa*, vorbea numai de *dînsa*, mă ruga să-i vorbesc de *dînsa*, orice, rău chiar, dar să fie de *dînsa*." (p. 177). Sau : „Se făcea că la o curte veche, în paraclisul patimelor rele, cei trei crai, mari egumeni ai tagmei prea-senine, slujeau pentru cea din urmă oară, *vecernia, vecernia* mută, *vecernia* de-apoi" (p. 176).

Unele descrieri din paginile lui Matei Caragiale sugerează vizual tablouri în mișcare, ca pe pînza unui ecran cinematografic :

„Corabia *aluneca* încet între țărmurile lăudate ale mărilor elene și latine ; stîlpii capiștii în ruină *răsăreau* din crîngul de dafini. O grecoaică ne *zîmbea* dintr-un pridvor perdeluit de iasomie, ne *tocmeam* cu negustorii armeni și jidovi prin bazare, *beam* cu marinarii vin dulce în tractire afumate unde *jucau* femei din buric. Ne *amețea* forfoteala pestriță de schele scăldate în soare cu legănarea molcomă a catartelor, ne *fermeca* lina tăcere din cimitirile turcești, albul răsfăț al orașelor răsăritene tolănite ca niște cadîne la umbra cedrilor trufași, *lăsam* să ne fure vraja albastră a Mediteranei pînă cînd copleșiți de toropeala cerului său de smalt și înăbușiți de vîntul Libiei, *ieșeam* la ocean" (p. 90).

Realizarea mișcării și duratei se datorește folosirii imperfectului. Imperfectul este un timp care are calitatea de a sugera durata și, în același timp, mișcarea în succesiunea imaginilor. Folosirea imperfectului în astfel de descriere este un alt procedeu stilistic al lui Matei Caragiale. Încercarea de a înlocui imperfectul, printr-un alt timp trecut, duce la diminuarea valorii artistice a textului de mai sus.

✦

Cea mai bună caracterizare a lui Matei Caragiale este aceea pe care el însuși a făcut-o unuia din eroii săi : „stăpîn pe meșteșugul de a zugrăvi cu vorba". Grija nemărginită pentru forma expresiei, tehnica construcției, arhitectonica decorativă, geometrică a frazei, ca și limitarea la o serie

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)

de probleme tehnice (lumină, culoare, muzicalitate), ne duc la constatarea că limba și stilul lui Matei Caragiale prezintă un aspect baroc. Noțiunea de baroc definește, în genere, o artă care, stînd pe o structură geometrică, dezvoltă datele stilurilor clasice în cele mai mici amănunte. Este, cu alte cuvinte, îmbogățirea, amplificarea detaliilor prin mijloace de tehnică și meșteșug. Barocul se întîlnește și se recunoaște ușor mai ales în arhitectură și pictură. Apropierea creației literare a lui Matei Caragiale de aceste arte duce și la apropierea de noțiunea baroc. În scrierile sale, Matei Caragiale dă impresia unui artist de atelier, care lucrează, cu o grijă rar întîlnită la alți scriitori, fiecare frază, fiecare propoziție. Preocuparea exclusivă uneori pentru forma expresiei, procedeele stilistice folosite și exploatate la maximum, siluirea uneori a regulilor tradiționale ale limbii, imprimă stilului său aspectul baroc. Peste toate acestea însă, Matei Caragiale rămîne un scriitor realist. Elementele de esență barocă de care el face uz, nu sînt decît mijloace de măiestrie artistică, măiestrie ce are ca ultim scop, oglindirea veridică a realității.

BDD-A10373 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:56:02 UTC)